

pedagogical technologies. Features of the introduction of socio-pedagogical conditions for the adaptation of students in the lower grades of general education boarding schools are determined by the goal of forming a self-sufficient personality capable of independent living in the modern information society in various manifestations, determining its own life path and life prospects.

Key words: social adaptation, social and pedagogical conditions, younger students, socialization, independent life, fairy tale therapy, fairy tale, competences, interactive technologies, modernization.

УДК 378.011.3 – 051 : 159-051]:37.043.2-056.2/63 (045)

Даніліч-Скакун А. А.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуто і проаналізовано особливості підготовки майбутніх практичних психологів до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Охарактеризовано «інклюзію» як соціальний устрій та особливості «інклюзивного освітнього простору». Проведено аналіз праць вітчизняних дослідників, присвячених трактуванню цих понять, й охарактеризовано основні підходи до проблеми підготовки фахівців, покликаних працювати у сфері інклюзивної освіти. Ґрунтовно досліджено праці вчених із визначення ключових професійних якостей майбутніх практичних психологів і визначено нові якості, що мають бути притаманні фахівцю, який працює в інклюзивному закладі освіти. Визначено нові завдання, що ставляться перед закладом вищої освіти у процесі підготовки майбутніх практичних психологів. Запропоновано нове змістове наповнення навчальних дисциплін.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивний освітній простір, практичний психолог, підготовка майбутніх практичних психологів.

Сучасні євроінтеграційні зміни, що знаходять підтримку в українському суспільстві, стимулюють державу до змін і вирішення багатьох проблем, зокрема реабілітації та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. Зрозуміло, що це – проблема не тільки батьків і педагогів, але й усієї громадськості. Діти з обмеженими можливостями розвитку не повинні бути ізольовані від суспільства, а, навпаки, мають жити й виховуватися вдома, навчатися у навчальних закладах відкритого типу, активно спілкуватися зі своїми однолітками, членами родини, одержувати всіляку допомогу та підтримку від громадськості, підприємств, закладів, організацій тощо. Наголосимо, що найбільш ефективнішим шляхом вирішення проблеми соціальної інтеграції дітей та молоді з інвалідністю у сфері освіти є інклюзія.

Однак упровадження в освітню практику інклюзії визначило низку питань, які набули гострої актуальності та потребують вирішення у межах педагогіки та психології, й одне з найгостріших – обґрунтування особливостей підготовки практичного психолога як важливого суб'єкта розбудови інклюзивного освітнього й соціального простору.

Сьогодні у наукових дослідженнях висвітлено теоретичні концепції та охарактеризовано специфіку роботи з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями (М. Андрєєва, В. Ляшенко, А. Колупаєва, О. Молчан, О. Рассказова, В. Тесленко, М. Чайковський); особливості підготовки вчителів до роботи в інклюзивній освіті (К. Волкова, О. Кучерук); досліджено проблеми підготовки майбутніх практичних психологів (Т. Вілужаніна, Ж. Вірна, Л. Долінська, М. Д'яченко, Л. Терлецька, Н. Чепельова, Т. Яценко). Однак, незважаючи на ґрунтовне дослідження різних аспектів визначеної проблеми, немає наукових доробків, присвячених саме характеристиці особливостей підготовки майбутніх практичних психологів до роботи в інклюзивному освітньому просторі.

Мета статті – теоретично дослідити основні аспекти підготовки майбутніх практичних психологів, визначити особливості цього процесу, охарактеризувати змістове наповнення навчальних дисциплін з урахуванням специфіки інклюзивного освітнього простору.

Вивчаючи теоретичні аспекти зазначеної проблеми в контексті визначення особливостей підготовки майбутніх практичних психологів до роботи в інклюзивному освітньому просторі, необхідно враховувати сучасні тенденції у сфері освітньої політики багатьох країн світу, що позиціонують інклюзивну освіту як пріоритетний напрям розвитку системи навчання та виховання молодого покоління. Зауважимо, що провідна роль у реалізації заходів із реформування освітнього процесу у школі відповідно до вимог інклюзивного навчання належить не тільки педагогічним кадрам, але й соціально-психологічній службі, що зумовлює необхідність пошуку нового погляду на особливості підготовки майбутніх практичних психологів.

Для розуміння особливостей підготовки майбутніх практичних психологів до роботи в інклюзивному освітньому просторі варто визначити конкретне термінологічне поле. Є різні підходи до визначення поняття «інклюзія», зокрема, у дослідженнях із соціальної педагогіки О. Рассказова визначає інклюзію як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загально-

освітнього навчального закладу. Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб дітей у шкільному середовищі та поза його межами [9].

У дослідженнях М. Чайковського «інклюзивний освітній простір» визначається як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, факторів, об'єктів інфраструктури, що забезпечують набуття учнями з особливими потребами соціальності через максимально можливе їх включення до всіх ланок педагогічного процесу, вільне перебування у шкільному просторі, максимальний розвиток їхніх здібностей, стимулювання компенсаторних можливостей організму, набуття повноцінного соціального досвіду як основи вибору успішних життєвих стратегій [10].

Аналізуючи сучасні тенденції розбудови інклюзивного освітнього простору, варто зазначити, що хоча нормативно-правові документи регламентують забезпечення рівних прав на освіту, розвиток, участь у житті суспільства, на ділі діти з особливими потребами нерідко позбавлені можливості реалізувати ці права. Одним з основних принципів міжнародних стандартів є право дітей з особливими потребами на інтеграцію в суспільство, основою якої є забезпечення таким дітям доступу до якісної освіти [8].

Зважаючи на це, на сучасному етапі розвитку Нової української школи має змінитися зміст і процес підготовки майбутніх практичних психологів, покликаних працювати в інклюзивному освітньому просторі. Перед працівниками психологічної служби постає важливе завдання – створити такі сприятливі умови для психологічної та соціальної адаптації, які б забезпечили ефективну підготовку дітей з інвалідністю до повноцінного життя в суспільстві. Також важливим є надання вчасної психологічної допомоги – як дітям з особливими потребами, так і вчителям, батькам, дітям з нормативним рівнем здоров'я. Навчання дітей з особливими потребами спільно з їхніми здоровими однолітками сприяє не тільки їх соціальній адаптації, але й є корисним також і для здорових дітей, бо всі разом вони вчаться розуміти проблеми один одного, стають добрими [8].

Розпочинаючи аналіз особливостей підготовки майбутніх практичних психологів, варто звернути увагу на зміст діяльності такого фахівця. На думку Ю. Вінюка, діяльність професійних психологів спрямована на надання допомоги суб'єктам суспільних відносин і передбачає не лише оптимізацію різних видів діяльності та стосунків між людьми, але й гуманізацію відносин, вирішення різних соціальних суперечностей [2].

У дослідженнях О. Матвієнко професійна підготовка практичного психолога визначається як процес прогресивних змін особистості під соціальним впливом, впливом професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення та самоздійснення особистості. Провівши ґрунтовне дослідження, автор визначає складники змісту професійної підготовки майбутніх практичних психологів: психолого-педагогічна підготовка, взаємозв'язок теорії підготовки та психологічної практики, спільна діяльність професорсько-викладацького складу зі студентами, професійно-корисні види діяльності [5].

Однак варто пам'ятати, що, окрім набуття знань, практичних навичок і вмінь, майбутній практичний психолог за час навчання має здійснити величезну роботу зі встановлення власної особистості, оволодіти багатьма компетентностями (соціальною, життєвою тощо). Професійна підготовка майбутнього психолога на достатньому і високому рівнях можлива лише за умови стимулювання до саморозвитку та самореалізації майбутнього фахівця.

Під час оцінки та аналізу професійної готовності фахівця з практичної психології особлива увага приділяється професійним та особистісним рисам. Однак у новоутвореному інклюзивному просторі виникає необхідність не тільки оволодіння фахівцями традиційними професійними рисами і якостями, але й підготовленості до взаємодії з дітьми та молоддю з особливими потребами, які мають право на рівні освітні послуги.

У своїх дослідженнях Н. Коргун зауважує, що концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей: «Всі діти є цінними й активними членами суспільства» [3]. Автором акцентується увага на перенесенні акценту з медичного аспекту на соціальний і на необхідності спрямування зусиль не стільки на надання дітям з інвалідністю медичної допомоги, скільки на створення комфортних умов для задоволення власних потреб, зокрема потреби в якійсь освіті.

Професійна підготовка практичного психолога до роботи в інклюзивному освітньому просторі має свою специфіку і низку вимог до майбутнього фахівця. Отож для того, щоб стратегія інклюзивної освіти отримала успішне втілення, необхідно не лише провести трансформативні зміни в системі освіти, але й переінакшити ціннісне ставлення всіх учасників освітнього процесу до дітей з особливими потребами [4].

Аналізуючи наукові дослідження, можна визначити загальнопрофесійні якості практичного психолога, зокрема такі як *розуміння* цілей, методології та методів професійної діяльності психолога; мозкових механізмів психічних процесів і станів; *володіння* інструментарієм, методами організації та проведення психологічних досліджень; *знання* основних галузей психології та можливості застосування психологічних знань у різних сферах життя; психологічних закономірностей пізнавальних процесів (відчуттів, сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, мови); механізмів уваги, емоційних явищ, процесів вольової регуляції; психологічних закономірностей спілкування та взаємодії людей; закономірностей психічного розвитку людини на кожній віковій стадії; основних закономірностей психології освіти; критеріїв норм і патології психічних процесів, станів, діяльності людини, шляхів і засобів компенсації та відновлення норми; основ психодіагностики та психологічного консультування, психотерапії, корекційної та розвивальної роботи [6].

Окреслені знання, уміння та якості уточнюються й набувають нового змісту в інклюзивному освітньому просторі, а також доповнюються такими: *розуміння* цінності і важливості кожної особистості незалежно від рівня її фізичного та психічного розвитку; потреб і можливостей кожної дитини незалежно від рівня здоров'я; *володіння* ефективними методами вирішення проблем дітей та молоді в інклюзивному просторі (особистісних і колективних); *знання* про організацію інклюзивного освітнього простору, особливості розвитку дітей та молоді із різними типами нозологій.

Для професійної підготовки майбутнього практичного психолога, окрім набору знань, умінь і навичок, необхідних для роботи із дітьми з особливими потребами, велику роль відіграє емоційний складник, тому важливо сформувати в майбутніх фахівців емоційно-позитивне, толерантне ставлення до дітей, які мають особливі потреби.

На нашу думку, до освітнього процесу закладу вищої освіти, що здійснює підготовку майбутніх практичних психологів, покликаних працювати в інклюзивному освітньому просторі, необхідно внести низку змін та уточнень. Ми пропонуємо доповнювати навчальні дисципліни «Педагогічна психологія», «Основи педагогічної майстерності» і «Загальна педагогіка» розділами «Інклюзія в Україні», «Система роботи практичного психолога в інклюзивному освітньому просторі», а також в навчальних планах освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» ввести дисципліни «Теорія та практика інклюзивної освіти» та «Спеціальна психологія».

Важливим, на нашу думку, є твердження Г. Пономарьової, що дисципліни, які вивчаються у вищих педагогічних навчальних закладах, різнобічно впливають на становлення та розвиток не тільки наукових, професійних поглядів, але і світоглядних, громадянських, моральних ідеалів майбутніх фахівців [7]. Зважаючи на це і на виховний потенціал освітнього процесу, варто пам'ятати, що під час вивчення зазначених розділів і дисциплін майбутні практичні психологи зможуть разом із досвідченими педагогами передбачити та знайти відповіді на різноманітні методичні та етичні питання, що у майбутньому можуть виникнути у практичній діяльності, зокрема на такі: «Які додаткові обов'язки покладаються на практичного психолога інклюзивної школи?»; «Як згуртувати дитячий колектив з учнями різного рівня психофізичного розвитку?»; «Як працювати із батьками дітей з нормативним рівнем здоров'я у разі їх негативного ставлення до ідеї інклюзії?»; «Як запобігти булінгу стосовно дитини з особливими потребами?»

Особливого значення у вирішенні поставлених завдань має особистість викладача закладу вищої освіти та його готовність дати відповіді або разом зі студентами здійснювати їх пошук.

Перш за все, у позааудиторній роботі ми пропонуємо активно залучати студентів до волонтерської діяльності – це допоможе в неформальній обстановці підготувати їх до спілкування з людьми з особливими потребами. Кордони у дружбі та спілкуванні між людьми з різним рівнем здоров'я (незалежно від нозології) є тільки в уяві людей і формуються під дією стереотипів [1]. Відкриваючи себе для спільного дозвілля і дружби, кожна особистість розширює свій світогляд, знаходить нових друзів й інтереси, а безкорисна волонтерська діяльність сприяє розвитку альтруїзму як складника професійних якостей майбутнього практичного психолога, особливо важливого для фахівця, що працює в інклюзивному освітньому просторі.

Висновки. Отже, особливості підготовки майбутніх практичних психологів до роботи в інклюзивному освітньому просторі, перш за все, полягають у новій соціальній ситуації розвитку української освіти – розбудові інклюзії. З огляду на це особливого значення набуває проблема підготовки висококваліфікованих фахівців до роботи в інклюзивному освітньому просторі – просторі, де молодого громадянина й особистість поважають, де він самореалізується незалежно від рівня свого здоров'я. Практичний психолог у закладі освіти є важливим суб'єктом освітньої діяльності, який покликаний здійснювати психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, згуртовувати дитячий і молодіжний колектив, щоб кожен із учасників освітнього процесу незалежно від рівня свого здоров'я почувався важливим і мав змогу реалізувати творчий, емоційний і навчальний потенціал, а також допомагати вчителям і батькам у вирішенні проблем, що можуть виникати під час спільного навчання дітей із різним рівнем здоров'я.

Підготовка такого фахівця має здійснюватись комплексно із урахуванням вимог Нової української школи і загальних морально-етичних аспектів інклюзивного освітнього простору. Зміни містять опрацювання і доповнення програм навчальних дисциплін, зміни у навчальних планах і планах виховної роботи.

У майбутньому передбачено продовжити дослідження цієї проблеми, зокрема детальніше розглянути її дидактичний аспект, а також з'ясувати можливості врахування виявлених складників під час пошуку шляхів її вирішення.

Використана література:

1. Андреева М. Концептуалізація поняття «інклюзивне середовище» у контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні / М. Андреева // «Імідж сучасного педагога» Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В. Остроградського. – Полтава, 2017. – № 6 (175) – С. 47–50.
2. Вінтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові / Ю. Вінтюк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2016. – № 3 – С. 92–102.
3. Коргун Л. Подготовка будущих воспитателей к работе в условиях инклюзии / Л. Коргун // Наука і освіта. – 2014. – № 10. – С. 102–106.
4. Леонгард Э. Интеграция детей с ограниченными возможностями здоровья как нормализующий фактор жизнедеятельности социума / Э. Леонгард // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2005. – № 2. – С. 3–6.

5. Матвієнко О. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема / О. Матвієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». – 2014. – Т. 1. Вип. 1. – С. 215–220.
6. Панок В. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога / Панок В. // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 5–7.
7. Пономарьова Г. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика: монографія / Г. Пономарьова. – Харків: «Ранок», 2014. – 547 с.
8. Психологічний супровід інклюзивної освіти: методичні рекомендації / А. Обухівська та ін. – Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 92 с.
9. Рассказова О. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія: монографія. / О. Рассказова. – Харків: ФОП Шейніна О. В., 2012. – 468 с.
10. Чайковський М. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: монографія. / М. Чайковський. – Київ: Університет «Україна», 2015. – 435 с.

References:

11. Andreieva M. Kontseptualizatsiia poniattia «inkliuzyvne seredovyshche» u konteksti rozbudovy suspilstva rivnykh mozhlyvostei v Ukraini [Tekst]. / M. Andreieva // «Imidzh suchasnoho pedahoha» Poltavskoho oblasnoho instytutu pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity im. V. Ostrohradskoho. – Poltava, 2017. – № 6 (175). – S. 47–50 [in Ukrainian].
12. Vintiuk Yu. Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv: problema ta yii skladovi [Professional training of future psychologists: the problem and its components]. / Yu. Vintiuk // Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. – Lviv, 2016. – № 3. – S. 92–102 [in Ukrainian].
13. Korhun L. Podhotovka budushchikh vospytatelei k rabote v usloviakh ynkliuzyy [Preparation of future educators for work in inclusive conditions]. / L. Korhun // Nauka i osvita. – 2014. – № 10. – S. 102–106 [in Russian].
14. Leonhard E. Yntehratsiia detei s ohranychnymy vozmozhnostiamy zdorovia kak normalyzyruushchy faktor zhyznedeiatelnosti sotsyuma [Integration of children with disabilities as a normalizing factor in the life of society]. / E. Leonhard // Vospytanye y obuchenye detei s narushenyami razvytyia. – 2005. – № 2. – S. 3–6 [in Russian].
15. Matviienko O. Profesiina pidhotovka maibutnikh psykholohiv yak psykholoho-pedahohichna problema [Professional training of future psychologists as a psychological and pedagogical problem]. / O. Matviienko // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, seriia Psykholohichni nauky. 2014. – T. 1. – Vyp. 1. – S. 215–220 [in Ukrainian].
16. Panok V. Kontseptualni pidkhody do formuvannia osobystosti praktykuiochoho psykholoha [Conceptual approaches to the formation of the personality of a practicing psychologist]. / V. Panok // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 1998. – № 4. – S. 5–7 [in Ukrainian].
17. Ponomarova H. Vykhovannia maibutnoho pedahoha: teoriia i praktyka [Educating the future teacher: theory and practice]: monohrafiia. / H. Ponomarova. – Kharkiv: «Ranok», 2014. – 547 s. [in Ukrainian].
18. Psykholohichniy suprovit inkliuzyvnoi osvity: metodychni rekomendatsii [Psychological support of inclusive education: methodical recommendations]. – Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty, 2017. – 92 s. [in Ukrainian].
19. Rasskazova O. Rozvytok sotsialnosti uchniv v umovakh inkliuzyvnoi osvity: teoriia ta tekhnolohiia [Development of sociality of students in conditions of inclusive education: theory and technology]: monohrafiia. / O. Rasskazova. – Kharkiv: FOP Sheinina O. V., 2012. – 468 s. [in Ukrainian].
20. Chaikovskiy M. Sotsialno-pedahohichna robota z moloddu z osoblyvymy potrebamy v inkliuzyvnomu osvitnomu prostori [Social-pedagogical work with young people with special needs in the inclusive educational space]: monohrafiia. / M. Chaikovskiy. – Kyiv: Universytet «Ukraina», 2015. – 435 s. [in Ukrainian].

Данилич-Скакун А. А. Особенности подготовки будущих практических психологов к работе в инклюзивном образовательном пространстве

В статье рассмотрены и проанализированы особенности подготовки будущих практических психологов к работе в инклюзивном образовательном пространстве. Охарактеризовано «инклюзию» как социальное устройство и особенности «инклюзивного образовательного пространства». Проведен анализ работ отечественных исследователей, посвященных трактовке этих понятий, и охарактеризованы основные подходы к проблеме подготовки специалистов, призванных работать в сфере инклюзивного образования. Основательно исследованы труды ученых по определению ключевых профессиональных качеств будущих практических психологов и определены новые качества, что должны быть присущи специалисту, который работает в инклюзивном образовательном учреждении. Определены новые задачи, стоящие перед учреждением высшего образования в процессе подготовки будущих практических психологов. Предложено новое содержательное наполнение учебных дисциплин.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образовательное пространство, практический психолог, подготовка будущих практических психологов.

Danilich-Skakun A. A. Peculiarities of preparing future practical psychologists to work in inclusive educational environment

In the article the peculiarities of preparing future practical psychologists to work in the inclusive educational environment are considered and analysed. «Inclusion» as a social structure and features of «inclusive educational environment» are characterized. The analysis of the works of domestic researchers dealt with the interpretation of these concepts is carried out and the main approaches to the problem of training specialists specializing in the field of inclusive education are described. Thorough research on the scientists' works tackling the problem of determining the key qualities of future practical psychologists is carried out. New qualities that should be appropriate to a specialist who works in an inclusive educational institution are identified. The new tasks set before the institution of higher education in the process of preparing future practical psychologists are identified. New content of educational disciplines is proposed.

Key words: inclusion, inclusive educational environment, practical psychologist, preparing future practical psychologists.